

HABIB SA'DULLA DOSTONLARIDA VOQELIKKA MUNOSABAT MASALASI

Aliyeva Guljahon Abdullajon qizi
Namangan davlat universiteti magistranti
e-mail: guljahon2805@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada XX asrning ikkinchi yarmi o'zbek adabiyotida doston janrining rivoj topishi va Namangan dostonchiligida Habib Sa'dulla ijodining o'rni, qolaversa Habib Sa'dulla asarlarida o'zi mansub bo'lgan avlodning o'zgarib borayotgan voqelikdan olgan taassurotlari hamda shu voqelikka munosabati o'z ifodasini topganligi, dostonlarida do'stlik, do'st qadri, vafodorlik mavzulari ham keng yoritilganligi haqida fikrlar boradi.

Kalit so'z: Dostonchilik, Usmonatlas, Zamin sadosi, Chust rivoyati, Do'st qadri, Adib taqdiri, Shayxzoda sabog'i, Ufq trilogiyasi, Toshkentnoma, Said Ahmad

РЕАЛЬНОСТЬ В ЭПИЗОДАХ ХАБИБА САДУЛЛЫ ОТНОШЕНИЕ — ЭТО ДЕЛО

Алиева Гулжахон,
Магистрант Наманганского
Государственного Университета

Аннотация: В данной статье развитие эпического жанра в узбекской литературе второй половины 20 века и роль творчества Хабиба Садуллы в наманганском эпосе, а так же впечатления от меняющейся действительности того поколения, к которому он принадлежит в произведениях Хабиба Садуллы и этой реальности есть мнения, что отношения нашли свое выражение, что темы дружбы, ценности друзей и верности широко освещены в его эпосах.

Ключевые слова: Достанчилик, Осмонатлас, Замин Садоси, Чустское повествование, Дост Кадр, Судьба писателя, Урок Шейхзады, Трилогия Уфк, Ташкентнама, Саид Ахмед

REALITY IN HABIB SA'DULLA'S EPISODES ATTITUDE IS A MATTER

Alieva Guljahan, - master student of
Namangan State University

Abstract. In this article, the development of the epic genre in the Uzbek literature of the second half of the 20th century and the role of Habib Sa'dulla's work in the

Namangan epic, as well as the impressions of the changing reality of the generation he belongs to in the works of Habib Sa'dulla and this reality there are opinions that the relationship has found its expression, that the themes of friendship, value of friends, and loyalty are widely covered in his epics.

Keywords: Dostanchilik, Osmon atlas, „Zamin Sadosi, Chust Narration, Dost Qadr, Fate of the Writer, The Lesson of Sheikhzada, Ufq Trilogy, Tashkentnama, Said Ahmed

XX asrning ikkinchi yarmi o'zbek adabiyotida doston janri rivoj topdi. Unda xalq og'zaki ijodidagi dostonlardan farqli zamonning eng dolzarb muammolari va ularga ijodkorlarning munosabati o'z aksini topdi. Oybek, Hamid Olimjon, Maqsud Shayxzoda, Husniddin Sharipov, Habib Sa'dulla kabi o'zbek she'riyatining zabardast vakillari bu janr rivoji uchun o'z hissalarini qo'shdilar. Xususan Habib Sa'dulla o'ndan ortiq dostonlar yaratib, davr muammolarining yorqin lavhalarini tasvir etdi. Uning niyati she'r yozish,

Bir she'r yozmoqchiman, bittagina she'r,
O'sha she'rni istab keldim dunyoga,
— deb orzu qiladi shoir.

Har bir shoirning she'riyatida uning tarjimai holi va qiyofasi aks etib turadi. Urushda otasidan ayrilgan, hayotning qiyinchiliklarini mitti boshi bilan ko'tarishga majbur bo'lgan adib o'z galar qalbini, dardini yuragidan his qila oladi. Urushda otalaridan ayrilgan tengdoshlarimning o'y va kechinmalari, olis harbiy xizmatni o'tayotgan do'stlarimning Vatanni sog'inish tuyg'ulari, O'zbekistonning, Namanganning ilhombaxsh manzaralari, paxtakor dehqonlar mehnati-yu zavoddagi yoshlar hayoti qalam tutqazgan bo'lsa, Hazrat Navoiyning teranligiyu, Boburning san'atkorligi, Ogahiy g'azalyotining o'ynoqiligi yu Mashrabning xalqchilligini anglab yetish jidiyroq ishlashga o'rgandim, deb eslaydi shoir.

Hayotda turli odamlar bilan uchrashib, inson tabiatining nechog'li murakkabligini tushunib yetgan shoir she'riyatning ijtimoiy vazifasi hamisha odamlarni ezgulikka chorlashdan iboratligini sezdi. Bu ma'lum ma'noda mavzu doirasini kengayishiga sabab bo'ldi. Umr yo'llarida uchragan turfa taqdirlar, eshitgan ibratli rivoyatlar, dunyoning notekisliklari, ayniqsa, o'tgan asrning ikkinchi yarmidagi qurollanish poygasi, navbatdagi jahon urushi vahimasi bir fuqaro, bir qalamkash sifatida munosabat bildirishini taqozo etardi. Katta doiradagi masalalar ko'lami she'rga sig'may, yirikroq janrda ifoda etilishini talab qilardi. Shu yo'sinda "Onaizor", "Tug'ilgan yilim", "Tirik qurbonlar" dostonlar turkumi yozildi. Uning mantiqiy davomi o'laroq "Zamin sadosi" dostoni vujudga keldi. Tabiiyki, bu dostonlarda urushlarning qabohati va tinchlikning qadr- qimmatini haqidagi o'ylari ifodalangan.

XX asr dostonchiligida mavzular ko`lami bir oz kengaydi. Buni Habib Sa`dulla dostonlari misolida ko`rish mumkin. Tabib tabib emas, boshidan o`tkazgan tabib, deyishadi dono xalqimiz. Ikkinchi jahon urushida halok bo`lgan otalarining qadrini qo`msagan bolalar, farzandini ilhaq bo`lib kutgan onalar, sadoqat bilan yorlarining xotirasi bilan umr kechirgan kelinchaklar, urushdan keying qiyin hayot, yashash uchun tinmay mehnat qilgan odamlar taqdiri adibga begona emas. Shuning uchun ham Habib Sa`dullaning “Tug`ilgan yilim” turkumidagi dostonlari hayotiy va ta`sirchan yozilgan. “Tug`ilgan yilim”, “Onaizor” va “Tirik qurbonlar” dostonlari avtobiografik xususiyatga ega. Ularni o`qib, beixtiyor ko`z oldimizda o`sha mash`um yillar gavdalanadi. “Onaizor” dostoni urush davridagi farzandlaridan ayrilgan onalar ushun haykal. Suluvbi ena timsolida o`zi nozik, lekin tog`dek g`amni ko`tara oladigan o`zbek ayollari tasvirlangan. Kelini Latifa esa sadoqat, sabr-matonat timsoli. “Onaizor” dostonini o`qib beixtiyor onalarimizni o`ylab ketamiz. Shu mushfiq, shu jafokash onalarimiz oldidagi bir umr uzib bo`lmas qarzlrimizning aqalli bittasini uza oldikmi, degan bir andisha, bir savol oldimizda ko`ndalang turadi. Doston bizni insofga, insonni qadrlashga, hurmat qilishga chaqiradi. Asarda kitobxonni o`yga toldiradigan, mulohazaga undaydigan o`rinlar ko`p. Ehtimol ona tushungan narsani bizlar tushunmasmiz. Balki shuning uchun ham ona – tabiatning eng buyuk ixtirosidir. Asar mustaqillik davri o`zbek she`riyatida o`ziga xos o`ringa ega bo`lib, samimiy, sodda, munis va mehribon Ona siymosining mukammal obrazini yaratgani bilan alohida qadrlidir. Doston ma`lum ma`noda avtobiografik xarakter kasb etadi va yozuvchi hayotida ro`y bergan qiziqarli, muhim voqealar qalamga olinadi. Ona obrazining to`laqonli siymosi yaratiladi. Habib Sa`dullaning dostonlarida turli voqealar qalamga olinsa-da, ularda o`zbek oilalaridagi ona va farzand munosabatlari, bag`ri keng insonlar taqdiri, ularning ezgu amallari bo`rtib turadi.

Ikkinchi jahon urushida jigarbandlaridan ayrilgan bunday oilalar sanoqsiz, bu urush qanchadan qancha o`g`lonlarimizning gulday umrini hazon qilgan.

“Tug`ilgan yilim” dostoni ham janggohlarda qurbon bo`lgan otalarga bag`ishlangan. Shoirning tengdoshlarining ko`pchiligi otalar diydoriga to`ymay, suratlarga boqib dada deb o`sganligi muqaddimada chiroyli tasvirlangan. Dostonda o`sha davrning qiyinchiliklari, o`sha davrdagi odamlarning birdamligi, yurtimizning fidoilarining xalq dardiga hamdard bo`lganligi ta`sirchan misralarda ochib beriladi. Hozirgi tinchlikning qadriga yetishga chorlaydi.

Urush tugasa ham uning talofatlari necha yillar unutilmaydi. Uning qalblarni yaralagan jarohatlari yillar davomida azoblaydi. “Tirik qurbonlar” dostoni yuragida armon bilan ko`ngli siniq yashaganlar haqida. Shoirning o`zi ham shundaylardan bo`lgani uchun ularning o`ylari va ko`ngil kechinmalarini mohirlik bilan tasvirlagan. Dostonda “Bir sinfga keldik o`ttiz o`g`il-qiz,

Yarmimiz otasin kutib tolganlar...” ga ustozlari shunday tasalli beradi:

Qurbonsiz bo`lmagan hech jangu-jadal,
O`ksimang, otadan bo`ldik deb judo;
Otalar hayotin bersak ham badal,
Vatandan ajrashdan asradi xudo!

Urush tugasa-da, undan qolgan jarohatlardan "qon" oqayotgani; hali ham "qurbonlar" bo`layotgani; ularning quvonchli, betashvish bolaligi qurbon bo`layotgani tasvirlanadi. Farzand ota-ona uchun doim bola bo`lib qolganidek, otalar ham zuriyodlarining hayoti davomida doim suyanchiq bo`ladilar. Har quvonchli kunida, har qoqilganida ularning o`rni bilinadi.

Hassa qilmas edim.Sizni,otajon,
Siz quruq yog`ochmas, purviqor qoya.
Yigit orzularim bo`lganda qurbon
Yetmay qoldi sizdan himoya.

Hattoki, o`zlari ota bo`lganda ham farzandlari uchun bobosining yo`qligini his qilib yashaydilar:

Kumush soqollarin surkab yuzingga,
Manglaying o`pmagan bobong haqida.
Dardli urg`u berib "bobong" so`ziga
Buving aytib berar turli aqida.

Doston oxirida armon bilan boshlab, shukuronalik bilan tugatadi:

Armon bilan boshlab, shukurona bilan,
Nuqta qo`ymoqdaman bu dostonimga.
Garchi dastim uzun, toleim baland,
Bog`bon kamlik qilur dil bo`stonimga.
Yo`rgakda yopishgan shu o`tli armon,
So`ngi nafasgacha ushalmas, hayhot!
Sening farzandingni, aziz kitobxon,
Shunday zil armondan asrasin hayot!

Habib Sa'dulla asarlarida o`zi mansub bo`lgan avlodning o`zgarib borayotgan voqelikdan olgan taassurotlari va shu voqelikka munosabati o`z ifodasini topgan. Habib Sa'dullaning "Zamin sadosi" deb nomlangan navbatdagi dostoni yuqoridagi uchlikning — uch dostonning ma'naviy davomi sifatida yuzaga kelgan. Bu aslida lirik poema bo`lib, Ona sayyoraning nidosi, insonga murojaati, iltijosi sifatida bitilgandi. Asarda zamonlararo kurashlar tasvirlangan. Asarda boshdan-oyoq Ona sayyoramizning — jonajon Yerimizning o`z farzandiga bir kichik lavhasi, jonli sahifasi o`z aksini topa boradi. Biz shoir bilan birga odamzod bosib o`tgan yo`lga fikran nazar tashlaymiz, olis moziyda kechgan ko`hna voqea sujetlarni, turli-tuman hodisalarni qayta idrok etamiz.

Insoniyat yaralgandan buyon zamon shiddat bilan rivojlanib bormoqda. Aytish mumkinki rivojlanish har sohada ro'y bermoqda. Davlatlar aro, millatlar aro, hattoki o'zaro nizolar, qurollanish poygasi bu insoniyat uchun ham, sayyoramiz uchun ham fojeadir. Dostonda ona zamin nomidan barchaning dilidan kechayotgan o'y-fikrlar misralar qatiga joylangan:

Bolam- Ko'ksim emib o'sgan odamzod,
Quloq ber, ochayin dil hasratimni.
Million yillar tutib sukut va sabot,
Bugun o'ylab qoldim o'z qismatimni.

Bag'ridan to'kin dasturxon bergan, to'ydirgan ona yer ko'ksini ochko'z farzandlari shahid bolalari bilan to'ldirdi.

Qochib bo'lmas ekan... Davo yo'q ekan,
O'z ichingdan chiqqan achchiq baloga.
Go'yoki bir novdada gul bilan tikan,
Jo bo'ldim: gul – hayot, tikan – qazoga...

Insoniyat tafakuri o'sdi. Yer qolib, oydan ham tuproq ola keldi. Uning aql-u farosati chegara bilmadi. Lekin zulmkor va johillar to'xtashni bilmadi. Qachon inson shunday bo'ldi. Axir u yaralganda bir to'da edi, bir-biri uchun himoyachi edi. Boylik va mansab, hukmronlik hissi uni shunday razillikka undadi.

Biring - bog' yaratib, bezaysan hayot,
Biring – qilmoqchisan bag'rimni janggoh.

Odamzod ko'zingni och, deydi shoir, bu ketishda qurollanaversang o'zingdan ham, yeringdan ham nom nishon qolmaydi.

Bolam, ko'ksim emib o'sgan odamzod,
So'zimga quloq ber, ishlat idroking!
Senga baxsh etganim – Tiriklik, Hayot,
Menga ajal bo'lib qaytmagay toki...
... Chunki million yillar, minglarcha jangda
Yig'lab qurbonlarni sig'dirdi bag'rim
Bombalardan putrab ketgusi changday,
Cheksiz koinotda bo'lmagay qabrim.

Habib Sa'dulla ijodining mavzular turli tuman. "Chust rivoyati" dostoni mehmondo'stlik haqida. Xalqimiz azal-azaldan ko'ngli ochiq, saxiy va mehmondo'st xalq. O'zida borini dasturxonga to'kadi. Farzandlarini ham shunday bo'lishlarini

xohlaydi. Shuning uchun ularni tarbiyalash uchun turli hikmatlar, rivoyatlar to`qiydi.

Rivoyatning hikmati:

Oq libosda qarshingizda
Bo`lmish, bolam, namoyon –
Mehmon bilan birga kelgan
Qut-baraka va iymon.
Qaytar chog`da qora kiyib
Chiqib ketgan ro`dapo –
Ezgulikka o`rin berib
Chekingan qora balo.

Habib Sa`dullaning ijodida do`stlik, do`st qadri, vafodorlik mavzulari ham keng yoritilgan. Shoir o`zi haqida : Hayotdan olgan xulosam shuki, yaxshi niyat, odamlarga mehr ulashish, qo`lingdan kelgan ishni qilib, undan qoniqish hech qachon dog`da qo`ymaydi. Omadim shuki, maktab darsliklarida o`qiganlarim Oybek va G`afur G`ulom, Abdulla Qahhor va Uyg`un, Komil Yashin va Zulfiya kabi mumtoz ijodkorlarni ko`rish, ular suhbatidan bahramand bo`lish nasib etdi.

Erkin Vohidov, Abdulla Oripov, Shukur Xolmirzayev, O`tkir Xoshimov, Barot Boyqobilov, Omon Muxtor, Yo`ldosh Sulaymon, Safar Barnoyev, Tursunboy Adashboyev kabi ijodkorlar meni o`z davrasiga tortdilar. Nomi zikr etilgan har bir siymodan olgan saboqlarim umr yo`llarimda mayoq bo`lib hamisha ezgulikka undadi. – deb eslaydi. Umri davomida suyangan insonlarini unutmay, balki o`zi ham ularda suyanchiq bo`lishga harakat qilgan. Kitobxonlarni shunday bo`lishga da`vat qilgan.

“Do`st qadri” dostoni ham shu niyatda yozilgan bo`lsa ajabmas. Bu doston adibning do`sti Turg`unpo`lat Sulaymonovga bag`ishlab yozilgan. Doston muqaddima, to`rt bo`lim va xotimadan iborat. Habib Sa`dulla dostonida xalq rivoyatlaridan foydalangan. Bu holatni “Chust rivoyati” dostonida ham ko`rish mumkin.

Adibning O`zbekiston Qahramoni Said Ahmadga atab yozgan “Adib taqdiri” dostoni alohida e`tirofga loyiq. Dostonning muqaddima qismida mash`um qatg`on yillari kimlarni va qanday qurbon sifatida tanlanganini, o`sha zamondagi turfa xil insonlar va ularning tutgan yo`llarini chetdan kuzatishga muvafaq bo`ladi kitobxon.

O`lib ketmoq mumkin bir o`qqa uchib,
Bir noo`rin so`z deb otilmoq mumkin.
G`anim qarmoq solsa aldoqqa uchib,
Xiyonatga botib sotilmoq mumkin

Dostonda Said Ahmadning umr yo`llarini xotirlashlari, uning tuhmat toshini ko`tarishi naqadar og`ir bo`lgani, qamoqdagi so`roqlar va azoblari haqida juda ta`sirli yozilgan. Siyosiy mahbuslarning ichida nega qamalganini bilmaydigan oddiy

dehqonlar, siyosat nima bilmaydigan chollar borligi, “CHSB” nasl-nasabini yozsa ham aybdor deb topganini alam bilan yozadi. Stalin o`lib, mahbuslar qaytishdi. Dostonda “Shayxzoda sabog`i” bo`limida bir yig`inda Said Ahmad Shayxzodaning tutgan yo`lidan saboq olgani haqida yoziladi. Bu kitobxonni befarq qoldirmaydi:

Nohaq jabr ko`rgan alamzadalar
Bir-bir ko`tarildi ochiq minbarga.
Har kimning talabi har xildir, magar,
Ko`plar jazo so`rar qamatganlarga.
Biri titrab qaqshab, birov yig`lab,
Go`yo majlisdan olar alamin.
So`ngida Shayxzoda – donishmand,
kengqalb Chiqdiyu ko`tardi sata qalamin.
U na alamini sochdi birovga,
Na birov sha`niga aytdi qo`pol so`z.
Aylantirmay shoir tilin egovga,
Yuksak iste`dodin qildi boz ko`z-ko`z:
Do`stlarim, men chiqib kelgandan buyon
Bir doston bituvdim.
Izn bersangiz, O`qib bermoqchiman,
(hamma lol, hayron)
Nashrga topshirgum ma`qul ko`rsangiz.
“Toshkentnoma” yangrar, hamma tin olib,
Erib o`ltirardi she`rning sehridan...

Ustozning bu ishi qanchadan qancha ochiq qolgan daftarlarni to`ldirish uchun ilhom baxsh etganligini va yozuvchining qamoqdan kelgandan keyin ham ijodini to`xtatmagani, qolgan umri davomida ham xalqi uchun ma`naviy boylik qoldirgani haqida to`xtalib o`tgan. “Ufq” trilogiyasini vatanimizning misoli tarixi deb qiyoslaydi.

Ana “Ufq” – misoli Vatan tarixin
Naqshinkor bo`lagi, dardli bo`lagi.
Inson taqdirining rangdor ta`rifi,
Go`you rib turgan hayot yuragi.

Saida Zununovani matonati, sadoqati va jasorati bilan o`zbek xalqining haqiqiy ayoli tisolida aylantirgan. Said Ahmadning unga bo`lgan hurmati va minnatdorlik tuyg`ularini chuqur his qilgan holda yozgan.

“Umr yo`llarimning sodiq hamrohi”,
Nahot yarim yo`lda qoldirib ketding.
Sherik edik ko`kka o`rlasa ohim,
Quvonch kelgunicha nechun tark etding?

Bu doston kitobxonni chuqur o`ylashga, o`qish jarayonida qahramon bilan yashashga undaydi.

Xulosa o`rnida shuni aytish kerakki, Habib Sa`dulla o`zbek adabiyotida turkum dostonlar yaratish an`anasini boshlab berdi. Uchta dostoni yaxlit bitta mavzuga bag`ishlanadi. Bunda shoirning mahorati o`z aksini topdi deya olamiz. Dostonlarida inson xarakterini ko`tarinki ruhda ko`rsatadi. Davr ruhi mujassamlanadi, keng ko`lam, qisqa hajmli, ideal jihatlar bo`rtadi.

Chuqur ma'naviyat, o`tkir g`oyaviylik, ijobiy xususiyatlar, psixologizm kuchli aks etadi, epik, lirik-epik va lirik ko`rinishlarga eltadi. Ichki ruhiy dramatism asosdir, jo`shqin ehtiros bilan tasvirlanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Hamidjon Homidiy, Namangan adiblari, Toshkent, „Fan“ – 2007
2. Habib Sa`dulla, Tanlangan asarlar, „Sharq“ – 2002
3. Shohsanam Ermanbetova, Habib Sa`dulla lirikasi, Toshkent, „Muharrir“ – 2012